

Aleksander Lorenčič

**PROCES
GOSPODARSKE
PREOBRAZBE
IN RAZMAH
PODJETNIŠTVA V
LETU 1990**

**AGONIJA SLOVENSKEGA GOSPODARSTVA V LETU 1990 IN
VZROKI ZANJO**

Slovenija je dolga desetletja živila v okviru pojava, ki ga ekonomisti poznajo kot Guliverjev učinek. Gre za pojav, ko se manjša, šibkejša država in njeno gospodarstvo prilagajata standardom večje in močnejše države, ki je lahko sosed, lahko pa gre tudi za ekonomsko skupnost.¹ Po tovrstni izkušnji v okviru Avstro-Ogrske se je Slovenija v podobnem položaju znašla tudi kasneje pod Jugoslavijo.

¹ Borak, *Iskanje Guliverja ali kako preživeti*, str. 7.

Pred razglasitvijo neodvisne in samostojne države leta 1991 je bila Slovenija del jugoslovanske federacije in del gospodarstva, ki je temeljilo na družbeni lastnini in planskem sistemu. Težnje po spremembah so bile vse glasnejše že od druge polovice osemdesetih let, pomlad leta 1990 pa jih je tudi uradno prinesla.

Gospodarska tranzicija je označevala prehod v odprto socialno-tržno gospodarstvo.² Za uradni začetek tranzicije štejemo demokratične volitve, ki so potekale aprila leta 1990. Na slednjih je zmagala Demokratična opozicija Slovenije (Demos), z imenovanjem slednje pa se je začel proces dejanskega trganja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega.³ V letu 1990 se sicer slovenska politika gospodarskim vprašanjem ni posvečala toliko, kot bi si slednja zaslužila. Marca 1990 je ekonomist Jože Mencinger zapisal, da se »ob zahtevah po odcepitvi Slovenije bolj malo razpravlja o gospodarstvu, če pa se že, se uveljavljata dve 'resnici'. Po prvi bi Slovenija po odcepitvi kar prek noči postala 'bogata in urejena kot Švica', po drugi pa bi bila odcepitev 'gospodarski samomor'.«⁴ Žal tudi z nastopom nove demokratično izvoljene vlade gospodarskim vprašanjem ni bilo namenjeno posebne pozornosti in v obdobju od maja do decembra leta 1990 vlada teh vprašanj ni opredelila kot prednostne, ni izdelala podrobnega gospodarskega programa, niti ni sprejela ukrepov za večjo samostojnost slovenskega gospodarstva.⁵

Gospodarski položaj v prvi polovici leta 1990 je bil dobesedna agonija. Veliko podjetij je poslovalo z izgubami. Nelikvidnost je paralizirala delovanje tudi tistih delov gospodarstva, ki so sicer imeli vse pogoje za uspešen razvoj. Medpodjetniška zadolženost je bila izjemna, razen tega pa se je »pluralizacija« lastnine omejila na brezobziren grabež, ki je lahko ostajal civilno in kazensko nekaznovan le v »socialističnem« pravnem sistemu.⁶ Največjo težavo je predstavljala inflacija, ki je bila okrog 550-odstotna. Število registriranih brezposelnih oseb (stanje 31. 12.) je v letu 1990 bilo 55.441. Ta številka je v naslednjih letih drastično poskočila, že v letu 1991 je znašala 91.161.⁷ Povprečna neto mesečna plača je leta 1990 znašala 5657 SIT.⁸ Ob vsem tem je potekalo še odpravljanje plačilno-bilančnega ravnovesja, ki ga je zapustil protiinflacijski program zvezne vlade konec leta 1990.⁹

2 Lorenčič, Prva leta gospodarske tranzicije v Sloveniji, str. 150.

3 Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594.

4 Mencinger, Slovensko gospodarstvo med centralizmom in neodvisnostjo, str. 490–495.

5 Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594–613.

6 Bajt, *Iz heterodoksne stabilizacije v ultraortodoksno*, str. 27–39.

7 Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. Dostopno na: <http://www.ess.gov.si> (25. 02. 2010).

8 Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno na: <http://www.stat.si> (25. 02. 2010).

9 *Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj*, 1992, št. 2, str. 3–8.

OSNOVNI MAKROEKONOMSKI KAZALNIKI RAZVOJA SLOVENIJE 1990–1992 (V ODSOTOKIH)

	Leto	Realna letna stopnja rasti BDP	Povprečna letna stopnja inflacije	Povprečna letna stopnja registrirane brezposelnosti	Realna letna stopnja rasti izvoza	Realna letna stopnja rasti uvoza
RECESIJA	1990	-7,5	549,7	4,7	14,2	38,2
	1991	-8,9	117,7	8,2	-15,6	-12,8
	1992	-5,5	201,3	11,5	-24,2	-25,1

(Viri: Statistični urad Slovenije, Zavod za makroekonomske analize in razvoj, Banka Slovenije)

Na podjetništvo v letu 1990 je vplivalo kar nekaj dejavnikov. Tako tržne kot proizvodne možnosti slovenskega gospodarstva so se v jesenskih mesecih leta 1990 izrazito zaostrele. Kriza je bila predvsem posledica težav na tečajnem področju (zamrznitev), jesenskih poplav, zapiranja srbskega trga (slednji je v prvih devetih mesecih leta 1990 predstavljal 9,4 odstotka vseh prodaj slovenskega gospodarstva v okviru Jugoslavije) in razprtij pri sprejemanju ustrezne privatizacijske zakonodaje.¹⁰ Zadnji poskus reševanja krize na zvezni ravni pod taktirko Anteja Markovića, ki je temeljil na šok terapiji, je jeseni 1990 neslavno propadel.¹¹ Sočasno je Jugoslavija gospodarsko praktično prenehala obstajati. Zvezna država ni bila več sposobna pobirati davkov, kontrolirati tiskanja denarja ter preprečiti uvedbe »carin« med republikami in nastajanja različnih gospodarskih sistemov znotraj enega gospodarstva. Takrat so potencialne gospodarske koristi odcepitve Slovenije začele presepati njene gospodarske in socialne stroške. Pokazalo se je, da je neodvisnost zasilni izhod in pogoj za spremembo gospodarskega sistema. Bilo pa je še v tistem času negotovo in nepredvidljivo, kako se bo to zgodilo.¹² Milan Kučan je na primer v začetku oktobra 1990 dejal, da sta za Slovenijo edini realni možnosti samostojnost ali konfederativna povezava.¹³ Konec leta 1990 je prišlo še do dokončnega razpada finančnega sistema, ki ga je povzročil vdor srbskih oblasti v jugoslovanski bančni sistem, ko si je Srbija s pomočjo srbskih bank od Narodne banke Jugoslavije »sposodila« 1,4 milijarde dolarjev.¹⁴

Leta 1991 se je tudi formalno zgodilo tisto, kar se je v neformalnem smislu zgodilo že prej: Jugoslavija je razpadla in s tem je nastalo pet različnih denarnih

10 *Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji v letu 1990*, str. 2.

11 Prinčič, *Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije*, str. 33–56.

12 Mencinger, *Deset let pozneje*, str. 25–42.

13 Taškar, *Le samostojna Slovenija ali pa konfederativna povezava*, str. 3.

14 Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 77.

območij oziroma pet različnih gospodarsko-političnih območij.¹⁵ Dezintegracija Jugoslavije kljub vsemu ni bila tako nenadna kot v preostali Vzhodni Evropi, vsekakor pa je bila tesno povezana z gospodarskimi reformami.¹⁶ Odločitev za samostojnost in izguba jugoslovanskega trga sta v prvi fazi za Slovenijo in njena podjetja pomenili resda hud udarec in veliko preizkušnjo, a sčasoma se je izkazalo, da je to bila potrebna in izredno modra odločitev. Kot je zapisal gospodarski zgodovinar Žarko Lazarević, je Slovenija »morala jugoslovanski prostor najprej zapustiti, da je reformirala in prestrukturirala svoje gospodarstvo«. Sčasoma pa je »konkurenčno okrepljeno gospodarstvo omogočilo ponovno »osvojitve« trgov nekdanjih jugoslovanskih republik«, ki so prav tako kot Slovenija postale samostojne države.¹⁷ Slovenija se je opredelila za moderno socialno-tržno gospodarstvo in ekonomsko integracijo v evropski gospodarski prostor,¹⁸ katere vrhunec je pomenil vstop v Evropsko unijo 1. maja 2004.

DINAMIČEN PODJETNIŠKI SEKTOR – KLJUČEN ZA GOSPODARSKI RAZVOJ

Podjetništvo je bistveno za delovanje tržnega gospodarstva, še posebej ob strukturnih spremembah, značilnih za obdobje prehoda na višjo raven razvoja ali iz enega družbenega sistema v drugega, kakor se je zgodilo v Sloveniji. V obdobjih strukturnih sprememb gospodarska rast, ki temelji na obstoječi industriji in trgih, praviloma stagnira, rast pa postane še bolj odvisna od ustvarjanja novih trgov in dejavnosti, kar pa je ravno značilnost podjetnikov.¹⁹ Poudariti je potrebno, da sta podjetniški sektor in gospodarstvo nasploh v Sloveniji imela precej boljši in drugačen izhodiščni tranzicijski položaj od večine tranzicijskih držav. Slovenija je bila kot del nekdanje komunistične Jugoslavije najbogatejša in do Zahoda najbolj odprta socialistična republika. S slabo desetino prebivalstva je obvladovala petino jugoslovanskega bruto domačega proizvoda in četrtno celotnega izvoza. Bruto domači produkt je bil tako bližje grškemu in portugalskemu in recimo skoraj trikrat višji od češkoslovaškega, madžarskega ali poljskega.²⁰ Prav tako je imela še nekaj drugih prednosti na začetku tranzicije v primerjavi z ostalimi tranzicijskimi državami. Slovenija je namreč imela razvite že mnoge tržne institute. Tako na primer v blagovni menjavi ni bila omejena le na vzhodni trg, politika v gospodarstvu ni imela tako dominantne vloge, zato je tudi oblikovanje

15 Borak, *Spočetje ekonomske samostojnosti*, str. 167.

16 Mencinger, *Makroekonomske dileme Republike Slovenije*, str. 25–35.

17 Lazarević, *Prostor, gospodarstvo, in razmerja*, str. 291.

18 *Delovni zvezek Urađa za makroekonomske analize in razvoj* UMAR, VIII, 1999, št. 3, str. 5.

19 Žakelj, *Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji*, str. 11.

20 Kovač, *Obsojeni na uspeh?*, str. 34.

cen in proizvodnje bolj delovalo že po načelih tržnega gospodarstva, prav tako je bil tehnološki razvoj na višji ravni kot v kakšni drugi socialistični državi.²¹ Razlike so bile tudi v večjem deležu podjetij, ki so bila ustanovljena pred letom 1990, v večjem deležu malih podjetij, v močnem zasebnem sektorju pred privatizacijo in v manj pomembni vlogi velikih podjetij z več kot 5000 zaposlenimi ter večjimi problemi prestrukturiranja.²²

Na gospodarskem področju je v Sloveniji spremembe omogočila sprejeta zakonodaja že ob koncu osemdesetih let. V mislih imamo predvsem zvezni zakon o podjetjih iz leta 1988,²³ ki je med drugim sprožil začetek ustanavljanja zasebnih podjetij in privatizacijo obstoječih podjetij. Zakon je dovoljeval tudi udeležbo tujega kapitala v družbenih podjetjih ter odpravil družbeno lastnino kot edino obliko lastnine. Poleg družbenih je predvidel tudi zasebna, pogodbeno in mešana podjetja v obliki delniških družb, družb z omejeno odgovornostjo, komanditnih družb in družb z neomejeno solidarno odgovornostjo članov. Po tem zakonu se je podjetništva lahko lotil vsak, ki je bil dovolj pogumen in je vložil svoj čas in kapital za rizično obdobje preživetja, dokler z redno dejavnostjo ni začel ustvarjati dobička. Pozitivno je na razmah podjetništva vplivala tudi ukinitvev predpisa o omejenem številu delavcev v privatnih podjetjih in ukinitvev zemljiškega maksimuma.²⁴ Pomembno je na razvoj in dogajanje vplival še zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom²⁵ oziroma tako imenovani Markovičev zakon (po takratnem predsedniku zvezne vlade Anteju Markoviću). Avgusta leta 1990 je bil sprejet zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o podjetjih, ki je pomenil nov pomemben mejnik. Slednji je med drugim določal tudi ukinitvev delavskih svetov. Pristojnosti, ki jih je imel delavski svet, so se tako prenesle na skupščino podjetja, upravni odbor in na direktorja. Spremenjeni zakon iz leta 1990 je odpravil tudi ločitev med pravico do lastnine in pravico do upravljanja lastnine. Po novem je pravica do upravljanja izvirala le iz lastninske pravice.²⁶ Ponovno je bilo uveljavljeno klasično razmerje med delodajalcem in delavcem, ki ga je zaznamoval konflikt med kapitalom in delom. Od kar je bilo od leta 1990 delovno razmerje zopet dvostransko, je bil delodajalec dolžan delavcu izplačati s pogodbo določeno plačo. Plača je bila strošek, ki ga je moral delodajalec izplačati najprej, pred vsemi drugimi stroški.²⁷

Z omenjeno zakonodajo sta bila sprožena dva procesa, ki sta začela spreminjati strukturo gospodarstva iz tipične socialistične strukture v strukturo, značilno za

21 Mencinger, Makroekonomske dileme Republike Slovenije, str. 25–35.

22 Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, str. 7.

23 Uradni list SFRJ, št. 77, 31. 12. 1988.

24 Plut, *Podjetnik in podjetništvo*, str. 43.

25 Uradni list SFRJ, št. 84, 22. 12. 1989.

26 Uradni list SFRJ, št. 46, 10. 08. 1990.

27 Kresal, Socialna politika v Sloveniji, str. 49–64.

tržna gospodarstva. Šlo je za polnjenje vrzeli v tistem delu strukture gospodarstva, ki jo v tržnih gospodarstvih zavzemajo majhna in srednja podjetja. Prvi proces je bilo množično nastajanje majhnih podjetij, drugi proces pa je bilo drobljenje velikih podjetij – ogromno velikih državnih podjetij je po letu 1990 razpadlo. Nastalo je veliko novih podjetnikov. Ker se je trg povečal, so ljudje pogosteje začeli menjavati delovna mesta. Postalo je tudi povsem sprejemljivo biti začasno nezaposlen. Fleksibilnost zaposlovanja se je močno povečala, in če je šlo za dobre poslovne priložnosti, so bili ljudje pripravljeni delati na drugem koncu Slovenije, pa tudi drugod po svetu. Vse več ljudi je bilo zaposlenih v majhnih in srednjih podjetjih, vse več je bilo samostojnih podjetnikov. Rast dodane vrednosti je izvirala skoraj izključno iz sektorja majhnih in srednjih podjetij, ki so iz majhnih preraščala v srednja in velika.²⁸ S kasnejšo liberalizacijo mednarodne trgovine in ureditvijo deviznega trga je bila omogočena hitra rast privatnega sektorja, predvsem v trgovini.²⁹

PODJETNIŠTVO V NOVI PREOBLEKI

Nove politične in gospodarske razmere na območju Jugoslavije, razpad socialističnih državnih ureditev v državah Vzhodne Evrope in tudi splošna gospodarska kriza v svetu so povzročili izgubo velikega dela trgov, na katera so prodajala slovenska podjetja. Nujnost hitre preusmeritve na zahodne trge, nizka učinkovitost domačih podjetij in konkurenca iz držav Vzhodne Evrope, ki so bile prisiljene v podobne preusmeritvene procese, so povzročili zmanjšanje proizvodnje, izredno nizko izkoriščenost proizvodnih zmogljivosti in delovne sile, povečanje stalnih stroškov po proizvodu in ogromne izgube, ki so veliko podjetij privedle v stečajne razmere.³⁰ Ravno stečaji podjetij so bili prva od zunaj najbolj nazorna in vidna posledica premikov v družbenoekonomskem sistemu. Potem ko jih do leta 1989 praktično ni bilo, je število uvedenih stečajev v tem, predvsem pa v letih 1990 in 1991 zelo naraslo.³¹ Če so hotela preživeti in uspešno delovati naprej, so se slovenska podjetja nujno morala prilagoditi novim razmeram. Spreminjanje strukturne sestave podjetij, ki se je začelo že konec osemdesetih let dvajsetega stoletja, je bilo nujno.³² Iz strukture dodane vrednosti po dejavnostih je bilo razvidno zmanjševanje deleža industrije in povečevanje pomena storitvenega sektorja. V okviru industrijskega sektorja (rudarstvo, predelovalna

28 Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji, str. 49–59.

29 Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 31.

30 Tajnikar, Prestrukturiranje realnega sektorja, str. 48–70.

31 Boncelj, *Bankrotirana družba*, str. 84–85.

32 Več o strukturnih spremembah in podjetništvu v prvih letih tranzicije glej: Lorenčič, Slovensko podjetništvo v prvih letih tranzicije.

industrija, oskrba z električno energijo, plinom in vodo ter gradbeništvo), ki je bil v dodani vrednosti leta 1990 udeležen z 41 odstotki (leta 1987 še 50 odstotkov), so bili v najizrazitejšem upadanju gradbeništvo in predelovalna industrija ter rudarstvo. Storitveni sektor, ki je vključeval trgovino, turizem in gostinstvo, finančne in poslovne ter državne storitve, pa je imel že 54-odstotni delež (leta 1987 še 45 odstotkov).³³ Kot zanimivost lahko navedemo podatek, da je bila leta 1990 zelo visoka stopnja rasti števila podjetij, in sicer kar 1048-odstotna.³⁴ Ob spremembah na področju strukture dodane vrednosti so bile opazne spremembe tudi v velikostni in lastninski sestavi podjetij. Sprememba v lastninski strukturi slovenskega gospodarstva je bila skoraj izključno rezultat novonastalih podjetij, saj zakon o lastninjenju obstoječih družbenih podjetij še ni bil sprejet.³⁵ Zasebna podjetja so zaposlovala 2,7 odstotka celotnega števila delavcev, ustvarjala pa 7,3 odstotka celotnih prihodkov, njihova poslovna sredstva pa so pomenila 2,8 odstotka celotnih poslovnih sredstev slovenskega gospodarstva. Veliko bolj so pridobila pomen mešana podjetja, ki so v letu 1991 povečala število zaposlenih v strukturi z 8,2 na 9,4 odstotka, delež prihodkov z 12,4 na 14,3 odstotka, delež poslovnih sredstev pa z 8,6 na 9,8 odstotka. V celotni izgubi gospodarstva so bila družbena podjetja udeležena z 90 odstotki, mešana s 7 odstotki in zasebna s 3-odstotnim deležem. Kljub tem premikom pa so bili skupni poslovni rezultati še vedno pretežno odvisni od družbenih podjetij, ki so ustvarjala 78 odstotkov celotnega prihodka v gospodarstvu in so zaposlovala 88 odstotkov delavcev.³⁶

VELIKOSTNA STRUKTURA PODJETIJ V SLOVENSLEM GOSPODARSTVU V LETIH 1990-1991 IN NJIHOV POTENCIAL (V ODSOTKIH)

Pravne osebe		Delež v skupnem šte. podjetij	Delež v številu zaposlenih	Delež v celotnem prihodu	Delež v prihodu od izvoza	Delež v akumulaciji	Delež v tekoči izgubi
1. 0 zaposlenih							
	1990	40,6	0	1,3	0,3	3,3	1,2
	1991	39,4	0	1	0,6	10,6	1,2
2. Od 1 do 10 zaposlenih							
	1990	31	0,9	3,1	0,9	4,9	0,7
	1991	40,7	2,2	6,3	2,3	19,9	2,1

33 Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj, I, št. 2, 1992, str. 26-29.

34 The European Observatory, str. 15.

35 Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj, I, št. 2, 1992, str. 26-29.

36 Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj, I, št. 2, str. 26-29.

Pravne osebe		Delež v skupnem šte. podjetij	Delež v številu zaposlenih	Delež v celotnem prihodku	Delež v prihodku od izvoza	Delež v akumulaciji	Delež v tekoči izgubi
3. Od 11 do 50 zaposlenih							
	1990	8	2,6	4,2	1,2	7	2,4
	1991	6,9	3,9	5,2	1,8	8,1	2,8
4. Od 51 do 250 zaposlenih							
	1990	12,7	19,1	19,2	6,8	27	15,5
	1991	8,7	24	21,1	11,7	19,3	18,3
5. Od 251 do 500 zaposlenih							
	1990	3,9	16,4	14,8	14,4	14,8	14,1
	1991	2,4	19,1	17,9	19	14,3	23
6. Več kot 500 zaposlenih							
	1990	3,9	61	57,3	76,3	43	66,1
	1991	1,9	50,7	47,8	64,5	28,5	52,2
Skupaj gospodarstvo		100	100	100	100	100	100

(Vir: Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj, I, št. 2, str. 27.)

Dobršen del malega gospodarstva, ki ga gornji podatki ne zajemajo (ker se nanašajo le na pravne osebe), je predstavljala obrt, ki so jo opravljali obrtniki kot fizične osebe. V njej je bilo več kot 35.000 gospodarskih enot, od katerih je bilo največ obrti v klasičnem pomenu besede (61,9 odstotka), sledili so promet z 19,3 odstotka, gostinstvo z 9,3 odstotka, trgovina s 6,7 odstotka in poslovno-tehnične storitve z 2,8 odstotka. Na tem področju je še delovalo približno 13.000 »popoldanskih obrtnikov«. Skupaj z zaposlenimi je predstavljala obrt okoli 70.000 delovnih mest oziroma približno 10 odstotkov celotnega števila vseh zaposlenih v Sloveniji. Strukturni premiki v obrtništvu so se kazali v prehajanju zasebne obrti v podjetništvo in »popoldanskih obrtnikov« v redno obrt in podjetništvo.³⁷

37 Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj, I, št. 2, str. 27–29.

GIBANJE AKTIVNEGA PREBIVALSTVA IN ZAPOSLENIH V MALIH, SREDNJIH IN VELIKIH PODJETJIH 1990–1992

	1990	1991	1992
Kmetje	40.000	40.000	39.408
Samozaposleni in zaposleni pri samozaposlenih	59.869	64.730	75.184
Zaposleni v mikro podjetjih (1–9 zaposlenih)	5119	11.670	19.676
Zaposleni v malih podjetjih (0–49 zaposlenih)	16.815	23.214	32.060
Zaposleni v srednjih podjetjih (50–249 zaposlenih)	159.010	140.621	143.112
Zaposleni v velikih podjetjih (250 in več zaposlenih)	443.724	417.074	330.803
Zaposleni v drugih organizacijah (šolstvo, zdravstvo ...)	132.368	120.536	143.815
Brezposelni	55.441	91.161	102.596
Aktivno prebivalstvo	944.932	941.346	909.006

(Vir: Vahčič, Stanje podjetništva v Sloveniji, str. 52.)

Iz podatkov sledi, da so novonastala mala podjetja, ki so vključevala podjetja z do 50 zaposlenimi, bila najpomembnejši vir ustvarjanja neto delovnih mest in da bi brez nastanka tega sektorja ob odprtem gospodarstvu – kar je prisililo velika podjetja, da so racionalizirala zaposlitev – imela Slovenija ogromno nezaposlenost. Iz tabele je razvidno, da je število aktivnega prebivalstva iz leta v leto padalo. Ta upad je bil posledica hitrejšega upokojevanja, emigracije, prostovoljnega odhoda iz aktivnega prebivalstva in povečanega števila dijakov in študentov. Obenem pa je število brezposelnih naraščalo.³⁸ Gospodarska kriza in vpeljevanje elementov tržnega gospodarstva sta najbolj prizadela velika podjetja, ki so močno zmanjšala število zaposlenih, zmanjšal se je tudi delež njihovega prihodka in izvoza, ustvarila pa so skupaj manj akumulacije kot majhna podjetja. Polovica velikih podjetij v začetku devetdesetih let je bilo v industriji (slednja je bila posledično tudi najbolj prizadeta), petina pa v trgovini. Med njimi so bila podjetja z visokimi izgubami, predvsem v elektrogospodarstvu, premogovništvu, črni metalurgiji, pa tudi v izvozno usmerjenih panogah – v elektroindustriji, strojni, papirni, kovinskopredelovalni, lesni, tekstilni in proizvodnji prometnih sredstev, ki so ugotovile skupno polovico celotne izgube.³⁹ Leta 1990 je bilo vseh

38 Vahčič, Stanje podjetništva v Sloveniji, str. 49–59.

39 Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj, I, 1992, št. 2, str. 26–29.

poslovnih subjektov v gospodarstvu in negospodarstvu skupaj 83.565, leta 1996 na primer 134.881. Največji porast je bil pri podjetjih in družbah. Število podjetij in družb se je povečalo s 14.597 na 52.580, to je za več kot trikrat. Število podjetij se je povečalo celo v industriji, ki je bila v največjih težavah. Sicer je najbolj poraslo število podjetij in družb na področju financ, tehničnih in poslovnih storitev, prometa in zvez, v gradbeništvu in trgovini.⁴⁰ V letu 1990 je bilo vloženih prijav za stečaj za 119 podjetij s 38.300 zaposlenimi. Dejanski stečaj je bil v letu 1990 uveden v 60 podjetjih (od teh 7 zasebnih), likvidacija pa v 13.⁴¹

ZUNANJI TRG, TUJE INVESTICIJE, STRATEŠKA PARTNERSTVA – POT DO USPEŠNEGA GOSPODARSTVA

Navezovanje samostojnih gospodarskih stikov s tujino, pretok blaga, storitev, kapitala in znanja iz Zahodne Evrope je bil institucionalno povezan s priznanjem Slovenije. Dokler tega ni bilo, Slovenija ni mogla računati ne na tuj denar in ne na večji izvoz. Mednarodno priznanje je bil torej končni cilj prizadevanj slovenske politike ter zaključno dejanje v graditvi njene gospodarske suverenosti. Do tega tako pričakovanega dejanja je prišlo ob koncu decembra 1991 oziroma januarja 1992, ko je Slovenijo najprej priznala Nemčija, potem pa še Evropska skupnost.⁴² Kljub temu je treba reči, da je na tem področju do premikov prišlo že takoj po prvih demokratično izvedenih volitvah leta 1990. Za tako majhno narodno gospodarstvo, kot je bilo slovensko in ki se je za povrh še odcepilo od velikega matičnega trga, je bila usmeritev na zunanji trg edina pot za stabilno gospodarsko rast in razvoj.⁴³ Izvršni svet Republike Slovenije je oktobra 1990 ugotavljal, da »za programe preusposabljanja in dodatnega usposabljanja, za dokapitalizacijo podjetij, ki imajo tržno obetavne programe, za razvoj novih programov oziroma za razvojni intervencionizem 90. let, potrebujemo akumulacijo«. ⁴⁴ Slednja se je, kot pomembna finančna kategorija leta 1990, glede na leto poprej precej znižala, kar je za slovenska podjetja pomenilo alarmantno stanje. Akumulacija je namreč za podjetja predstavljala edini vir za odplačilo kreditov iz lastnih sredstev in za nove naložbe. Bila je tudi edini ustrezn vir podjetij, s katerim so lahko slednja sodelovala pri odkupu družbenega kapitala v procesu privatizacije. Tako pičila akumulacija je pomenila, da se slovensko podjetništvo ni bilo zmožno z

40 Boncelj, *Bankrotirana družba*, str. 84–85.

41 *Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj*, I, 1992, št. 2, str. 25–29.

42 Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594–613.

43 Štiblar, *Strategija Slovenije v ekonomskih odnosih s tujino*, str. 21–35.

44 ARS, AS 223, šk. 4872, 29. seja Izvršnega sveta RS, 24. 10. 1990, Ocena stanja v gospodarstvu Republike Slovenije s predlogi ukrepov za ureditev na posameznih področjih, str. 9.

lastnim kapitalom postaviti na noge. Dotok novega kapitala, ki bi lahko omogočil procese gospodarske preobrazbe in modernizacije, je bil tisti hip možen le, če bi gospodarstvu uspelo drugače angažirati sredstva prebivalstva ali pa pridobiti tuji kapital. Ob tem je moralo podjetništvo za svoje normalno delovanje in tudi poslovanje iskati dodatne trge za svoje izdelke, in to predvsem na tujih trgih.⁴⁵

STRUKTURA IZVOZA BLAGA – PRIMERJAVA LET 1990 IN 1993 (V ODSOTOKIH)

	1990	1993
Izvoz	100	100
Države bivše Jugoslavije	61,8	16,4
Ostala tujina	38,2	83,5

(Vir: *Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj*, III, 1994, št. 6, str. 5.)

V letu 1990 je neto odliv finančnih sredstev iz Slovenije v federacijo in druge republike oziroma pokrajine razpoložljiva sredstva za končno potrošnjo zmanjšal za okrog 11 odstotkov. V primerjavi z leti poprej je neto odliv slovenskega družbenega proizvoda v te namene bil res nekoliko manjši, vendar zlasti zaradi zmanjšanja slovenskih vplačil v Sklad federacije za pospeševanja razvoja gospodarsko manj razvitih republik in pokrajin.⁴⁶ 26. februarja 1990 je namreč Slovenija kot povračilo za srbski bojkot gospodarstva ustavila vplačila v sklad za nerazvita območja, če so bila namenjena Srbiji in njenima pokrajinama.⁴⁷ Ne glede na to zmanjšanje pa je bila zaradi poslabšanih gospodarskih razmer v letu 1990 obremenitev Slovenije s strani federacije in drugih republik relativno večja. Slovenskemu gospodarstvu, potem ko je zadovoljilo potrebe drugih – na zvezni in republiški ravni –, gledano globalno ni ostalo nič, saj je tekoča izguba v letu ustvarjeno akumulacijo že drugo leto zapored preseгла. V Sloveniji, ki je bila od vseh jugoslovanskih republik najbolj odprta navzven (delež izvoza v države izven Jugoslavije je leta 1990 znašal dobrih 38 odstotkov), so se v letu 1990 pričele kazati posledice fiksiranega tečaja dinarja, blagovni izvoz je pričel padati, blagovni primanjkljaj pa se povečevali. V prvih devetih mesecih leta 1990 so se izvozne cene v primerjavi z istim obdobjem leta poprej povečale za okrog 6, uvozne pa za 5 odstotkov.⁴⁸ Razpad Jugoslavije in dogodki, ki so temu sledili, so povzročili izjemne spremembe v regionalni strukturi mednarodne menjave. Zunanji šok, ki ga je pomenila izguba tradicionalnih trgov v državah bivše Jugoslavije, je bil za Slovenijo bistveno močnejši, kot so bile posledice razpada SEV-a za srednje-

45 *Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji v letu 1990*, str. 9–10.

46 *Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji v letu 1990*, str. 4–5.

47 Žužek, *Prehod iz samoupravnega v tržno gospodarstvo*, str. 93.

48 *Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji v letu 1990*, str. 4–5.

in vzhodnoevropske države.⁴⁹ Kljub gospodarski krizi in negativnim političnim dejavnikom je liberalnejša zakonodaja, skupaj z bolj naklonjenim odnosom do tujih investicij in tržno usmerjenimi gospodarskimi reformami, privedla do bistvenega povečanja vrednosti in števila projektov tujih investicij v Sloveniji.⁵⁰ Posebej pozitivno sta vplivala menjava oblasti in prehod v demokratični sistem, ki je igral pomembno vlogo z vidika tujih naložb, kar se je v praksi pokazalo v primeru Avstrije. V Sloveniji se je namreč število avstrijskih naložb leta 1990 povečalo. Tega leta je bilo teh naložb 174 (955,5 milijona avstrijskih šilingov), kar je predstavljalo kar 27,3 odstotka tujih naložb v Sloveniji. Avstrijci so posebej vlagali v turistične objekte, sovlagali pa so tudi v avtocesto Šentilj–Zagreb.⁵¹

ŠTEVILO PODJETIJ PO LASTNINI IN POREKLU KAPITALA V LETIH 1990–1992

	1990	1991	1992
	31. dec	13. dec	31. mar
Skupaj	14.597	23.348	26.629
Lastnina			
Družbena	1.752	2.515	2.684
Zasebna	12.261	19.698	22.677
Zadružna	146	114	115
Mešana	438	1.021	1.153
Poreklo kapitala			
Domači	14.159	22.424	25.442
Tuji	87	147	272
Mešani	351	777	915

(Vir: Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj, I, št. 2, str. 8.)

Z omenjeno liberalizacijo sta že v letu 1989 močno narasla število in vrednost tujih vlaganj, se v letu 1990 več kot potrojila in v letu 1991 glede na leto poprej še porasla za približno 40 odstotkov. Treba pa je poudariti, da je šlo bolj za manjša vlaganja (po registriranih pogodbah je nad 1 milijonom takratnih nemških mark dosegalo dobrih 10 odstotkov vlaganj). Motivacija tujih vlagateljev (razen tistih, ki so bili že dolga leta prisotni v Sloveniji) je bila biti angažiran na slovenskem trgu »za vsak primer«, s kar najmanjšim tveganjem vložena kapitala.⁵² Na račun tujega lastništva so tekle številne polemike. Spomnimo na primera Tobačne in Zlatoroga. Zanimiv je tudi primer Metalke Commerce. Po zakonodaji, ki je bila

49 Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj, III, 1994, št. 6, str. 5.

50 Rojec, *Tuje investicije v slovenski razvoj*, str. 91–92.

51 Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 423.

52 Delovni zvezek Zavoda za makroekonomske analize in razvoj, I, 1992, št. 2, str. 34–35.

takrat v veljavi, tujci niso mogli postati lastniki nepremičnin v Sloveniji (tako je bilo vse do sprejetja t. i. španskega kompromisa), a dejstvo je, da je tudi to bilo možno. Ena od poti je bila, da je tujec v Sloveniji ustanovil podjetje, ki je bilo v njegovi popolni lasti, in nato prek njega pričel kupovati zemljišče, tovarniške hale in poslovne stavbe. To se je zgodilo v primeru skladiščnega kompleksa Metalke Commercea, ki ga je kupil Sirec Fahim Sejari iz Nemčije na javni dražbi prek svojega ljubljanskega podjetja MSS-SLO. Agencija za plačilni promet, nadzor in informiranje je ugotovila, da je bilo s tem družbeno podjetje Metalka Commerce oškodovano za 5,7 milijona DEM, in tako preprečila nadaljnje tovrstne nakupe nepremičnin.⁵³

Slovenska podjetja so v anketi poleti 1990 zelo optimistično ocenjevala svoj položaj v prilagajanju na integriranje evropskega skupnega trga. Ob predpostavki, da bi bile odpravljene vse dotedanje ovire, ki so preprečevale vzpostavitev skupnega trga, je kar 82 odstotkov vprašanih pričakovalo povečanje prodaj na vse trge, posebej so pričakovali povečanje prodaje na trgih Evropske gospodarske skupnosti.⁵⁴ Podjetja pa so se s krizo različno spopadala. Nekatera so se tudi že zavedala pomembnosti tujih naložb oziroma, bolje rečeno, jih ni bilo strah, da bi bil tuji vpliv usoden za podjetje. Eno takšnih je bilo tudi vodstvo tedanje Tovarne Zlatorog Maribor, ki je že leta 1988 prepoznalo potrebo po sodelovanju s svetovno znanim uspešnim partnerjem, s katerim bi postali sodobnejše podjetje. Leta 1990 je bila tako s Henklom Austria GmbH podpisana pogodba o ustanovitvi mešane družbe, kar se je izkazalo za odlično potezo, saj je Henkel Slovenija še danes odlično in uspešno podjetje.⁵⁵ Kot številna druga podjetja je krizo občutila tudi Tovarna glinice in aluminija (TGA) iz Kidričevega. Podjetje je imelo tudi blokiran žiro račun, in to ne enkrat. Prvo blokado jim je uspelo premostiti komaj 59. dan. Vzroki za resne težave in nezmožnost plačevanja so bili predvsem precenjena vrednost dinarja, težave zaradi odplačila domačih kreditov (vzrok so bile obresti, ki so bile od 35- do 45-odstotne) ter cena električne energije, ki je bila pri nas močno pretirana. Za primerjavo; v Nemčiji je znašala cena električne energije na tono aluminija 460 dolarjev, v kidričevskem podjetju pa kar 960 dolarjev!⁵⁶ Prvi mož tovarne Danilo Toplek je nekaj časa po začetku mandata nove slovenske vlade leta 1990 o odnosu države in podjetja dejal: »Direktnih odnosov še nismo imeli, saj se naša vlada praktično šele seznanja s situacijo in z vodilnimi v posameznih podjetjih. Zagotovo pa bo vpliv glede na takšne vrste industrije, kot je v Kidričevem in podobnih infrastrukturnih objektih,

53 Kovač, *Zamolčane zgodbe slovenske tranzicije*, str. 111–119.

54 *Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji v letu 1990*, str. 6.

55 Henkel Slovenija. Dostopno na: http://www.henkel.si/cps/rde/xchg/henkel_sis/hs.xml/167_SIS_HTML.htm (26. 02. 2010).

56 *Tednik*, XLIII, št. 43, 2. 11. 1990, str. 3

zelo pomemben in prisoten. Čeprav slovenska vlada zatrjuje, da ne bo posegala direktno v gospodarstvo, sem prepričan, da bo slej ko prej spoznala, da bo na nekaterih področjih to vendarle potrebno.«⁵⁷

»VIŠJE OBLIKE« DRUŽBENEGA OŠKODOVANJA

V letu 1990 so se mnoga podjetja statusno preoblikovala, dokapitalizirala ali reorganizirala na podlagi takratne jugoslovanske zakonodaje, saj je v Demosovi vladi prihajalo do številnih trenj pri sprejemanju ustrezne privatizacijske zakonodaje. Tedanja vlada je menila, da je za ustvarjanje akumulacije in za učinkovito gospodarjenje potreben motiv. Enega izmed »ključnih vzvodov za sproščanje potrebnega motiva« je vlada videla v privatizaciji podjetij. Zakon o privatizaciji podjetij naj bi omogočil prehod iz družbene lastnine »vsakogar in nikogar« v lastninske oblike, ki jih poznajo sodobna tržna gospodarstva, na načine, ki bi preprečili razpad podjetij in omejili »razprodajo« skupnega premoženja državljanov Slovenije.⁵⁸ Podpredsednik Demosove vlade in odgovoren za gospodarstvo Jože Mencinger je menil, da privatizacija ne sme biti sama sebi namen in da je ne bi razumeli zgolj kot politično dejanje, temveč bi moralo gospodarstvo z njo postati učinkovitejše. Mencinger je junija 1990 skupščini predložil prvi predlog privatizacijskega modela, po katerem naj bi podjetje upravljali tisti, ki bi odkupili desetino njegove vrednosti, hkrati pa je nasprotoval zastojniški razdelitvi premoženja. Mencinger je takratnim vodstvom podjetij, tako imenovanim »rdečim direktorjem«, tudi naprej zaupal vodstvo podjetij, zaradi česar so ga v vrstah Demosa še posebej kritizirali.⁵⁹ Da je na škodo številnih industrijskih gigantov v ozadju potekal oster politični boj, priča primer ljubljanskega Litostroja, kjer je potekal boj za dediščino slednjega med Slovenskimi krščanskimi demokrati in Združeno listo socialnih demokratov. Konec leta 1990 je direktor koncerna Litostroj postal Jože Duhovnik, kar je po mnenju ekonomista Stanislava Kovača kazalo na željo Demosa, »da prevzame upravljanje katerega od velikih industrijskih gigantov, ki so bili do tedaj v rokah »starih sil«.«⁶⁰ Slovenska vlada je osnutek zakona o privatizaciji podjetij nato sprejela 18. oktobra 1990. Osnutek so poimenovali Mencingerjev model delavskega oziroma menedžerskega odkupa, njegovo bistvo pa je bilo, da so nosilci privatizacije v podjetjih bili zaposleni delavci ter nosilci vodilnih upravljalških funkcij. Njim je bilo prepuščeno, da sami izbirajo zanje

57 *Tednik*, XLIII, št. 23, 14. 6. 1990, str. 2.

58 ARS, AS 223, šk. 4872, 29. seja Izvršnega sveta RS, 24. 10. 1990, Ocena stanja v gospodarstvu Republike Slovenije s predlogi ukrepov za ureditev na posameznih področjih, str. 10.

59 Čepič, *Privatizacija gospodarstva*, str. 1304–1306.

60 Kovač, *Zamolčane zgodbe slovenske tranzicije*, str. 97.

najugodnejši način privatizacije.⁶¹ Ta osnutek ni bil uradno potrjen in razprava okrog privatizacijske metode je bila zelo burna še precej časa, na račun nje so bili podani tudi odstopi znotraj Demosove vlade (odstopila sta podpredsednik vlade in odgovorni za gospodarstvo Jože Mencinger in finančni minister Marko Kranjec). Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij je Skupščina Republike Slovenije končno sprejela šele 11. novembra 1992 po več kot dvoletnem usklajevanju, po številnih razpravah na strokovnih, političnih, teoretičnih in drugih ravneh.⁶² Bil je kompromis med različnimi strokovnimi koncepti in političnimi interesi in sprejet na podlagi dopolnjenega zakonskega predloga posebne komisije treh poslancev, Janka Deželaka, Emila Milana Pintarja in Mileta Šetinca, ki so imeli za nalogo izdelati kompromisni predlog med različnimi političnimi interesi ekonomsko in socialno čim bolj sprejemljivo.⁶³

Če se osredotočimo na razmere v slovenskem podjetništvu v letu 1990, je ravno zakonska nedorečenost omogočala številne malverzacije in dopuščala oškodovanje družbene lastnine. Dogajalo se je tako imenovano divje lastninjenje. Kot po mnenju še marsikoga gre tudi po mnenju Janeza Krnca, namestnika Družbenega pravobranilca Republike Slovenije, levji delež spornih privatizacij zanesljivo pripisati neverjetnemu zavlačevanju pri sprejemanju zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij. Danes je pogosto slišati izjave, češ, divja privatizacija je potekala po tako imenovanih Markovičevih zakonih. A »če bi to bilo res, zanesljivo ne bi bila sporna, nezakonita. Dejansko se je le sklicevala na zakonsko nedorečeno Markovičevo zamisel o privatizaciji«, meni Krnc.⁶⁴ Zaradi zapletov in dolgotrajnega sprejemanja privatizacijske zakonodaje sta bili decembra 1990 ustanovljeni dve državni ustanovi, da bi nadzorovali in urejali izvajanje privatizacije in prestrukturiranja v Sloveniji in pomagali pri njej. Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je spremljala in nadzirala proces, pripravljala navodila, potrjevala privatizacijske programe ter kasneje opravljala tudi revizijske postopke za obdobje pred ZLPP. Sklad Republike Slovenije za razvoj je prestrukturiral podjetja. Postal je tudi lastnik podjetij, lahko se je pogajal in podpisoval prodajne pogodbe. Preden je bila sprejeta privatizacijska zakonodaja, je sklad za razvoj tudi prejemal izkupiček od prodaj in ga vlagal naprej. Privatizacije, ki so bile izvedene pred sprejemom ZLPP, so se izvajale po jugoslovanskih zakonih. Ti zakoni so dajali delavskim svetom in upravi podjetij možnost, da se privatizirajo ali pa ne. V tem okviru aktiven pristop k privatizaciji ni bil mogoč in nobena državna ustanova ni mogla zahtevati, da se določeno podjetje privatizira.⁶⁵ Da politika (vsaj del nje) ni bila

61 Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 602.

62 Bohinc, Ureditev privatizacije po veljavni slovenski zakonodaji, str. 7.

63 Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 33.

64 Krnc, Revizije predhodnega lastninjenja.

65 *Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij*, str. 10–11.

kos razmeram, priča tudi stavek, ki ga je na enem izmed zasedanj izrekel minister v Demosovi vladi, Dimitrij Rupel: »Glede na razpoloženje v Demosu bodo zakoni o lastninjenju sprejeti, morda z majhnimi popravki. Vendar, kot rečeno, to ni bistveno.« Minister je resda moral zapustiti dvorano, a je vsekakor izžareval, kot je zapisal Neven Borak, »neverjetno in politično neodpustljivo naivnost«. ⁶⁶ Da je v primeru Demosove vlade šlo za skupino političnih amaterjev, ki so poskušali nekaj narediti, ne da bi prav dobro vedeli, kaj in kako, prav tako meni Jože Mencinger, podpredsednik Peterletove vlade in odgovoren za gospodarske razmere, ki je leta 1991 zaradi nesoglasij ob sprejemanju zakonodaje glede lastninjenja podjetij tudi sam odstopil. ⁶⁷

V letu 1990 in tudi kasneje sta posebej izstopali dve obliki družbenega oškodovanja. Prvo so predstavljala tako imenovana by-pass oziroma vzporedna podjetja, drugo pa oškodovanja, ki so se nanašala na dopolnjen zakon o podjetjih iz poletja 1990. V prvem primeru je šlo za znan in razširjen pojav ustanavljanja podjetij v zasebni lasti, ki so jih ustanovili delavci, zaposleni v družbenem podjetju, z istim ali podobnim predmetom poslovanja, za katerega je registrirano družbeno podjetje. Največkrat sta bili obe podjetji (družbeno in zasebno) v istih poslovnih prostorih, imeli sta iste telefonske številke in iste vodilne oziroma pooblaščen delavce, s tem da praviloma v zasebnem podjetju ni bil nihče zaposlen. Med seboj sta imeli podjetji sklenjene pogodbe o poslovnem sodelovanju, po katerih je zasebno podjetje v svojem imenu sklepalo posle, ki jih je nato opravilo družbeno podjetje oziroma ustanovitelji zasebnega podjetja, ki so bili hkrati v delovnem razmerju v družbenem podjetju. Zasebno podjetje je nato izdalo račune, pobralo maržo in še kaj. Na ta način je zasebno podjetje pričelo izrinjati družbeno podjetje s trga, prevzemalo njegove posle in ga s tem ukinjalo oziroma se je družbena lastnina spreminjala v nekakšen premoženjski sklad, ki je bil namenjen temu, da je polnil žiro račun zasebnega podjetja in žepe ustanoviteljev vse do svojega izničenja. Zasebno podjetje oziroma lastniki so torej pridobivali dobiček na račun družbene lastnine s prepovedano preusmeritvijo poslovanja in finančnih tokov od družbene firme nase. V tem primeru je šlo za eklatantno »divjo privatizacijo«. ⁶⁸ Tipična primera ustanovitve vzporednega podjetja sta se zgodila v primerih begunjskega Elana, ki je leta 1990 doživel finančni zlom in s primerom katerega se je ukvarjala tudi parlamentarna skupina (primer se je končal brez obsodbe), ⁶⁹ ter družbenega podjetja Ona-On, ki ga je ustanovitev vzporednega podjetja Ona-On Consulting oškodovala za 307 milijonov slovenskih tolarjev. ⁷⁰

66 Borak, *Spočetje ekonomske samostojnosti*, str. 167.

67 Repovž, Intervju z dr. Jožetom Mencingerjem, str. 36–40.

68 Popovič, Primer oškodovanja družbene lastnine oziroma divje privatizacije.

69 Pukšič, Javni poziv generalni državni tožilki ga. Zdenki Cerar.

70 Kovač, *Zamolčane zgodbe slovenske tranzicije*, str. 121–133.

Drugo od »višjih oblik« oškodovanja družbene lastnine do sprejetja zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, kot je to poimenovala družbena pravobranilka samoupravljanja Anica Popovičeva (po sprejetju Zakona o družbenem pravobranilcu Republike Slovenije v letu 1994 pa je postala Družbena pravobranilka Republike Slovenije), pa je predstavljal brezplačen prenos družbenega kapitala, ki se je skliceval na drugi odstavek 145. člena zakona o podjetjih iz leta 1990. Opisan prenos kapitala, pa četudi je bil opravljen med podjetji, ki so bila v družbeni lasti, je bil nezakonit. Tako so namreč mešana podjetja postala lastniki družbene lastnine v družbenih podjetjih in posredno s tem tudi že lastnina družbena podjetja brez zakona o lastninjenju, kar je bilo nedopustno in nezakonito.⁷¹ Veliko več reda pri lastninjenju bi bilo, ko bi bil Izvršni svet Skupščine Republike Slovenije na podlagi zadolžitve Skupščine Republike Slovenije v ustavnem zakonu z dne 23. januarja 1991 predpisal kriterije, po katerih bi Agencija Republike Slovenije za pospeševanje prestrukturiranja gospodarstva in spodbujanja prenove podjetij lahko kontrolirala in izdajala soglasja za izdajo internih delnic. Izvirni greh je bil spočet z nesprejetjem navedenih kriterijev, ker je bila tako privatizacija družbene lastnine možna že od začetka brez zadostnih pravil in predpisov, saj je omenjeni zlovešči 145. b člen zakona o podjetjih omogočal brezplačno prenašanje družbene lastnine po mili volji, slovenski parlament pa ga ni ne razveljavil in ne dopolnil kljub številnim opozorilom. Ustavno sodišče je sicer šele 28. novembra 1991 dalo embargo na njegovo uporabo.⁷² Sploh je večina pozivov k ukrepom za obvarovanje družbene lastnine pri politiki naletela na gluha ušesa. Parlament 16. maja 1990 ni dal podpore vladi pri predlogu o oblikovanju poziva slovenski javnosti za zavarovanje družbenega premoženja. Takratna razprava v skupščini se je končala s splošno ugotovitvijo, da problema razprodaje in kraje družbene lastnine ni in da je zato sprejemanje takšnih pozivov nepotrebno. Kasneje je bila kljub temu oblikovana komisija (tako imenovana »Toplakova komisija«, ki je ime dobila po predsedniku Ludviku Toplaku)⁷³ za proučevanje pojavov oškodovanja družbenega premoženja, a predvsem po načelu »če nočeš česa rešiti, oblikuj komisijo«, kar se je kasneje tudi izkazalo, saj je komisija prenehala delovati brez rezultatov. Avgusta leta 1990 je vlada pripravila zakon o varovanju družbenega premoženja, ki pa jim ga na ustreznem sekretariatu ni uspelo »konkretizirati«. V septembru 1990 so bili zavrženi tudi predlogi za sprejem ustavnih zakonov z ugotovitvijo, da bi njihov sprejem zavrl pozitivne premike v gospodarstvu in mu povzročil škodo, če pa bi takšne zlorabe obstajale, pa naj vanje posežejo organi pregona. Vzporedno s tem dogajanjem pa so postale skoraj »bogokletne« izjave

71 Popovič, Primer oškodovanja družbene lastnine oziroma divje privatizacije, str. 756–760.

72 Popovič, »Sporno lastninjenje«, str. 29.

73 Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 14.

in opozorila o razširjenosti in posameznih oblikah pojava »divjih privatizacij«, posebej še po tem, ko je bil sprejet ustavni amandma XCVI k ustavi Republike Slovenije in je Agencija Republike Slovenije za pospeševanje prestrukturiranja gospodarstva in spodbujanje prenove podjetij v decembru 1990 oblikovala in kasneje dopolnjevala strokovna stališča do uporabe različnih zakonskih osnov za preoblikovanje podjetij, ki so poslovala z družbenim kapitalom. Razprave o tem »so požele posmeh ali pa so bile opredeljene kot osebni napadi na posameznike, skupine in podjetja«, saj takšnih »družbeno nezaželenih nezakonitih oblik privatizacije sploh naj ne bi bilo«. Velik del krivde za številna oškodovanja družbenega premoženja v prvi fazi tranzicije kaže vsekakor pripisati politiki in njenemu ignorantskemu obnašanju do tega problema. Teze o divjih privatizacijah in številnih nepravilnostih v podjetjih pa so bile žal aktualne predvsem v času predvolilnih bojev.⁷⁴

SKLEP

Demosova demokratično izvoljena vlada gospodarskih vprašanj v obdobju od maja do decembra leta 1990 ni obravnavala prednostno in ni sprejela ukrepov za večjo samostojnost slovenskega gospodarstva. Jeseni leta 1990 je Jugoslavija gospodarsko praktično prenehala obstajati, saj ni bila več sposobna pobirati davkov, kontrolirati tiskanja denarja, preprečiti uvedbe »carin« med republikami in nastajanja različnih gospodarskih sistemov znotraj enega gospodarstva. V tem letu je tudi postalo jasno, da bosta, ne glede na bodoči politični status (v okviru Jugoslavije ali izven nje), tržno gospodarstvo in odprtost do zunanjih trgov razvojni imperativ Slovenije. Prav tako je postalo jasno, da je neodvisnost zasilni izhod in pogoj za spremembo gospodarskega sistema. Leta 1990 je bilo ponovno vzpostavljeno klasično razmerje med delodajalcem in delavcem. Pristojnosti, ki jih je do tedaj imel delavski svet, so se prenesle na skupščino podjetja, upravni odbor in na direktorja. Podjetja so se, če so želela preživeti, morala nujno prilagoditi novim razmeram in imeti jasno poslovno vizijo. Množično so nastajala mala podjetja, iz strukture dodane vrednosti po dejavnostih je bilo razvidno zmanjševanje deleža industrije, povečevala pa se je vloga storitvenega sektorja. V letu 1990 so se številna podjetja statusno preoblikovala in prestrukturirala na podlagi tedanje jugoslovanske zakonodaje, zgodile pa so se tudi številne sporne privatizacije. V tem letu je bila dosežena kar 1048-odstotna rast števila podjetij. Kljub strukturnim spremembam pa so bili skupni poslovni rezultati v tem obdobju še vedno pretežno odvisni od družbenih podjetij, ki so ustvarjala

74 Žnidaršič Kranjc, Družbeno nezaželeni pojavi, str. 172–188.

skoraj 80 odstotkov celotnega prihodka v gospodarstvu. Ena od značilnosti v podjetništvu leta 1990 je bila pičila akumulacija, zato je bil nujen dotok novega kapitala, ki bi lahko omogočil procese gospodarske preobrazbe in modernizacije. Slovensko podjetništvo je tako za svoje normalno delovanje ter poslovanje moralo iskati dodatne trge za svoje izdelke, in to predvsem na tujih trgih. Na tem področju so nastali premiki takoj po prvih demokratično izvedenih volitvah, ko je prišlo do povečanja vrednosti in števila projektov tujih investicij v Sloveniji. Kasnejša formalna osamosvojitvev, mednarodno priznanje in vključevanje v različne mednarodne ekonomske integracije so omenjeni proces in slovensko gospodarstvo še pospešili oziroma okrepili ter bili ključni dejavnik pri prehodu iz transformacijske krize v okrevanje.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

ARS — Arhiv Republike Slovenije

AS 223 — Vlada Republike Slovenije

Revije

Delovni zvezki Urada RS za makroekonomske analize in razvoj

Delovni zvezki Zavoda RS za makroekonomske analize in razvoj

Tednik

Uradni list SFRJ

Literatura

Bajt, Aleksander. Iz heterodoksne stabilizacije v ultraortodoksno : Kako iz nje? *Gospodarska gibanja*, 1990, št. 206, str. 27–39.

Bohinc, Rado. Ureditev privatizacije po veljavni slovenski zakonodaji. *Privatizacija na Slovenskem 1990–1992 : zbornik*. Ljubljana : DZS, Slovenski inštitut za management, 1993, str. 7–27.

Boncelj, Jože. *Bankrotirana družba : izmišljeni lastniki*. Ljubljana : SAN-PRO, 1999.

Borak, Neven. *Iskanje Guliverja ali kako preživeti*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1994.

Borak, Neven. *Spočetje ekonomske samostojnosti*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1992.

Čepič, Zdenko. Privatizacija gospodarstva. V: Čepič, Zdenko et al. (ur.). *Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana : Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 1304–1306.

Kovač, Bogomir. Obsojeni na uspeh? *Mladina*, 2006, št. 26, 24. 6. 2006, str. 34.

Kovač, Stanislav. *Zamolčane zgodbe slovenske tranzicije*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1997.

Kresal, France. Socialna politika v Sloveniji do druge svetovne vojne. V: Borak, Neven, Lazarevič, Žarko (ur.). *Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918–1945–1991*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1996, str. 49–64.

Krnc, Janez. Revizije predhodnega lastninenja. *Gospodarski vestnik*, V, št. 20, 22. 5. 1997, str. 71–74. Dostopno na: <http://www.ius-software.si> (18. 01. 2010).

Lazarevič, Žarko. Prostor, gospodarstvo, in razmerja : jugoslovanski ekonomski prostor in razmerja. *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLIX, 2009, št. 1, str. 279–291.

Lorenčič, Aleksander. Prva leta gospodarske tranzicije v Sloveniji. *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLVIII, 2008, št. 2, str. 149–164.

Lorenčič, Aleksander. Slovensko podjetništvo v prvih letih tranzicije. V: Lazarevič, Žarko, Lorenčič, Aleksander (ur.). *Podobe modernizacije : poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, str. 403–435.

Mencinger, Jože. Deset let pozneje : tranzicija – uspeh, polom ali nekaj vmes? *Gospodarska gibanja*, 2000, št. 317, /6, Ljubljana : Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 35–42.

Mencinger, Jože. Makroekonomske dileme Republike Slovenije. *Gospodarska gibanja*, 1991, št. 217, str. 25–35.

Mencinger, Jože. Slovensko gospodarstvo med centralizmom in neodvisnostjo. *Nova revija*, IX, 1990, št. 95, str. 490–495.

Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji v letu 1990 : Jesenska analiza 1990. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za družbeno planiranje, 1990.

Plut, Tadeja in Helena. *Podjetnik in podjetništvo*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1995

Popovič, Anica. Primer oškodovanja družbene lastnine oziroma divje privatizacije. *Podjetje in delo*, št. 7, 9. 11. 1992, str. 756–760. Dostopno na: <http://www.ius-software.si> (18. 01. 2010)

Popovič, Anica: »Sporno lastninjenje«. *Pravna praksa*, št. 259, 15. 10. 1992, str. 29. Dostopno na: <http://www.ius-software.si> (18. 1. 2010)

Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij. Ljubljana : Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, 1997.

Prinčič, Jože. Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije (1986–1991). *Slovenska osamosvojitve 1991 : pričevanja in analize : simpozij Brežice : zbornik*. Ljubljana : Državni zbor Republike Slovenija, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002, str. 33–56.

Prinčič, Jože, Borak, Neven. *Iz reforme v reformo : slovensko gospodarstvo 1970–1991*. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2006.

Pukšič, Franc. Javni poziv generalni državni tožilki ga. Zdenki Cerar za odreditev strokovnega nadzora nad okrožnim državnim tožilstvom v Kranju. Dostopno na: <http://www2.sds.si/news/21442> (4. 5. 2009).

Repe, Božo. *Slovinci v osemdesetih letih*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001.

Repovž, Grega. Intervju z dr. Jožetom Mencingerjem. *Mladina*, št. 46, 10. 11. 2006, str. 36–40.

Rojec, Matija. *Tuje investicije v slovenski razvoj*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1994.

Štiblar, Franjo. Strategija Slovenije v ekonomskih odnosih s tujino. *Gospodarska gibanja*, 1993, št. 242, str. 21–35.

Tajnikar, Maks. Prestrukturiranje realnega sektorja v slovenskem gospodarstvu v devetdesetih letih. V: Borak, Neven, Ovin, Rasto (ur.). *Prehod in prestrukturiranje slovenskega gospodarstva, 1. letna konferenca Znanstvene sekcije Zveze ekonomistov Slovenije*. Ljubljana : Zveza ekonomistov Slovenije, 1997, str. 48–70.

Taškar, Jana. Le samostojna Slovenija ali pa konfederativna povezava. *Delo*, XXXII, št. 232, 4. 10. 1990, str. 3.

The European Observatory for SMEs. First Annual Report. European Network for SME Research. Zoetermeer : EIM Small Business Research and Consultancy, 1993.

Vahčič, Aleš. Stanje podjetništva v Sloveniji. V: Borak, Neven (ur.). *Slovensko podjetje v devetdesetih*. Ljubljana : Zveza ekonomistov Slovenije, 2000, str. 49–59.

Žakelj, Luka. Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji. *Delovni zvezki Urada RS za makroekonomske analize in razvoj : Delovni zvezek*, 2006, št. 4.

Žakelj, Luka. Razvoj malih in srednje velikih podjetij v Sloveniji in Evropski uniji. *Delovni zvezki Urada RS za makroekonomske analize in razvoj : Delovni zvezek, Delovni zvezek, št. 6, 2004.*

Žnidaršič Kranjc, Alenka. Družbeno nezaželeni pojavi v povezavi s preoblikovanjem družbene lastnine. V: Bohinc, Rado, Milkovič, Nina (ur.). *Privatizacija na Slovenskem 1990–1992 : zbornik.* Ljubljana : DZS, Slovenski inštitut za management, 1993, str. 172–188.

Žnidaršič Kranjc, Alenka. *Privatizacija ali zakonita kraja : divja privatizacija, načrtovana kraja, neznanje ali slovenska nevoščljivost?* Postojna : DEJ, 1994.

Žužek, Aleš. *Prehod iz samoupravnega v tržno gospodarstvo : magistrska naloga.* Univerza v Ljubljani : Filozofska fakulteta, 2006.